

ЕКСПЕРТИЗА ЗАКОНОДАВЧИХ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВИРІШЕННЯ

©2019 ІВАНОВ Ю. Б., ІВАНОВА О. Ю.

УДК 340.134
JEL: E16; K40

Іванов Ю. Б., Іванова О. Ю. Експертиза законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері: проблеми та напрями вирішення

Стаття присвячена актуальним питанням якості законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері. Якість та наслідки розробки, прийняття та вступу в дію законодавчих і нормативно-правових актів є засобом забезпечення ефективного державного управління та зниження рівня корупції в Україні, а також стимулюючим впливом на розвиток підприємництва в країні, від якого залежить конкурентоспроможність регіональної та національної економіки України. Метою статті є ідентифікація проблем проведення експертизи проектів законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері, що дозволить дослідити недоліки української моделі проведення експертизи та розробити рекомендації щодо їх подолання та підвищення якості цієї процедури, а також у цілому якості законодавства в економічній сфері. Систематизовано проблеми процедури проведення експертизи законодавчих і нормативно-правових актів. Запропоновано схему взаємозв'язку проблем, що призводять до недієвості цих актів, та розроблено напрями вирішення згаданих проблем: удосконалення процедури експертизи в процесі розробки та прийняття законодавчих і нормативно-правових актів; розробка критеріїв відбору законопроектів для проходження експертизи; розробка критеріїв для відбору експертів, що проводять експертизу законодавчих і нормативно-правових актів; обґрунтування критеріїв відбору законопроектів для проходження техніко-економічної експертизи законопроектів; розробка методики проведення техніко-економічної експертизи законопроектів; розробка методики проведення моніторингу дієвості законодавчих актів в економічній сфері. Реалізацію запропонованих напрямів систематизовано за критеріями часу та відповідальними органами влади у вигляді дорожньої карти.

Ключові слова: експертиза, законодавчі акти, нормативно-правові акти, економічна сфера, проблеми, напрями.

DOI:

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 16.

Іванов Юрій Борисович – доктор економічних наук, професор, заступник директора Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: yurij.ivanov.ua@gmail.com

Іванова Ольга Юріївна – доктор економічних наук, доцент, завідувачка сектора проблем регіонального розвитку та децентралізації відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: laptevaou@gmail.com

УДК 340.134
JEL: E16; K40UDC 340.134
JEL: E16; K40

Іванов Ю. Б., Іванова О. Ю. Експертиза законодательных и нормативно-правовых актов в экономической сфере: проблемы и направления решения

Ivanov Yu. B., Ivanova O. Yu. Expert Examination of Legislative and Regulatory Acts in the Economic Sphere: Problems and Directions of the Solution

Стаття посвящена актуальним вопросам качества законодательных и нормативно-правовых актов в экономической сфере. Качество и последствия разработки, принятия и вступления в силу законодательных и нормативно-правовых актов является средством обеспечения эффективного государственного управления и снижения уровня коррупции в Украине, а также оказывает стимулирующее влияние на развитие предпринимательства в стране, от которого зависит конкурентоспособность региональной и национальной экономики Украины. Целью статьи является идентификация проблем проведения экспертизы проектов законодательных и нормативно-правовых актов в экономической сфере, что позволит исследовать недостатки украинской модели проведения экспертизы и разработать рекомендации по их преодолению и повышению качества этой процедуры, а также в целом качества законодательства в экономической сфере. Систематизированы проблемы процедуры проведения экспертизы законодательных и нормативно-правовых актов. Предложена схема взаимосвязи проблем, приводящих к недейственности этих актов, а также разработаны направления решения выявленных проблем: совершенствование процедуры экспертизы в процессе разработки и принятия законодательных и нормативно-правовых актов; разработка критериев отбора законопроектов для прохождения экспертизы; разработка критериев для отбора экспертов, проводящих экспертизу законодательных и нормативно-правовых актов; обоснование критериев отбора законопроектов для прохождения технико-экономической экспертизы законопроектов; разработка методики проведения технико-экономической экспертизы законопроектов; разработка методики проведения мониторинга действенности законо-

The article is concerned with topical issues of the quality of legislative and regulatory acts in the economic sphere. The quality and consequences of drafting, adopting and enacting legislative and regulatory acts is a means of ensuring efficient governance and reducing corruption in Ukraine, as well as providing a stimulating influence on the development of entrepreneurship in the country, on which the competitiveness of Ukraine's regional and national economy depends. The article is aimed at identifying the problems of carrying out an expert examination of drafts of legislative and regulatory acts in the economic sphere, which would allow to explore the shortcomings of the Ukrainian model of carrying out expert examinations and develop recommendations on overcoming such shortcomings, improving quality of this procedure, as well as the overall quality of legislation in the economic sphere. Problems of the procedure for carrying out expert examinations of legislative and regulatory acts are systematized. A scheme of interconnectedness of the problems leading to the ineffectiveness of these acts is proposed, as well as the directions for solving the identified problems are elaborated: improving the expert examination procedure in the process of developing and adopting legislative and regulatory acts; developing criteria for the selection of bills for conducting an expert examination; developing criteria for selecting experts who review legislative and regulatory acts; substantiating criteria for the selection of bills for a technical and economic expert examination of bills; developing a methodology for conducting a technical and economic expert examination of bills; developing a methodology for monitoring the effectiveness of legislative acts in the economic sphere. Implementation of the

дательных актов в экономической сфере. Реализация предложенных направлений организации процедуры проведения экспертизы законодательных и нормативно-правовых актов в экономической сфере систематизирована по критериям времени и ответственным органам власти в виде дорожной карты.

Ключевые слова: экспертиза, законодательные акты, нормативно-правовые акты, экономическая сфера, проблемы, направления.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 16.

Иванов Юрий Борисович – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: yuriy.ivanov.ua@gmail.com

Иванова Ольга Юрьевна – доктор экономических наук, доцент, заведующая сектором проблем регионального развития и децентрализации отдела макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина)

E-mail: laptevaou@gmail.com

proposed directions of organizing the procedure for an expert examination of legislative and regulatory acts in the economic sphere is systematized according to the criteria of time and criteria of responsible authorities in the form of a road map.

Keywords: expert examination, legislative acts, regulations, economic sphere, problems, directions.

Fig.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 16.

Ivanov Yuriy B. – D. Sc. (Economics), Professor, Deputy Director of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: yuriy.ivanov.ua@gmail.com

Ivanova Olga Yu. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Head of the Sector of Problems of Regional Development and Decentralization of the Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: laptevaou@gmail.com

Ефективність проведення реформ у країні залежить від якості законодавчої бази. Експертиза нормативно-правових актів є одним із найважливіших технологічних етапів правотворчості, що спрямовується на оцінку їх регуляторного впливу та дієвості, виявлення положень, які сприяють створенню умов для прояву корупції. Якість та наслідки розробки, прийняття та вступу в дію законодавчих і нормативно-правових актів є стимулюючим впливом на розвиток підприємництва в країні, від якого залежить конкурентоспроможність регіональної та національної економіки України.

Експертиза нормативно-правових актів є засобом забезпечення ефективного державного управління та зниження рівня корупції в Україні.

Окремо питання організації правової, гендерної, наукової та інших видів експертизи проектів законодавчих і нормативно-правових актів в Україні та країнах Європейського Союзу частково знайшли відображення в працях вітчизняних та іноземних науковців: І. Брауде, Р. Бержерона, М. Васильєва, А. Гузнова, О. Дашковської, В. Долежана, Т. Дідича, Є. Журкіної, І. Закірова, О. Короткової, І. Лозинської, Л. Лукас, В. Погорілка, С. Полєніної, В. Рагозіна, О. Разуваєва, Г. Рибікова, Л. Сайц, А. Селіванова, О. Селезньової, Н. Титова, Ю. Шемшученка, Т. Фулей [1; 4; 6–8; 10; 12; 13; 15] та ін., але комплексний підхід у вивченні даного питання на сьогодні відсутній та потребує дослідження та наукового обґрунтування.

Метою статті є ідентифікація проблем проведення експертизи проектів законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері, що дозволить дослідити недоліки української моделі проведення експертизи та розробити рекомендації щодо їх подолання та підвищення якості цієї процедури, а також у цілому якості законодавства в економічній сфері.

Виконано в межах НДР «Формування процедури експертизи законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері» (№ державної реєстрації 0117U003789)

Законодавче забезпечення будь-якої сфери суспільного життя: економічної, соціальної, політичної та духовної спрямоване на:

- ✦ по-перше, систематизацію процесів їх управління;
- ✦ по-друге, узгодження інтереси, визначити права та відповідальність всіх суб'єктів економічних, політичних, соціальних та духовних відносин.

Г. Рибікова відмічає: «Україна – це правова, демократична держава з євроінтеграційним ухилом. Євроінтеграційні прагнення України стали невід'ємними реаліями політичного сьогодення, відповідно питання вдосконалення правової бази набувають нового наукового та практичного значення» [12]. У зв'язку з євроінтеграційною спрямованістю розвитку України актуалізуються питання проведення реформ за всіма сферами життєдіяльності, серед яких реформам в економічній сфері відводиться значна роль, що полягає в забезпеченні гідного життя населення та підвищенні рівня конкурентоспроможності нашої країни на світовій арені.

Однак багатоаспектність та спрямованість реформ на різні напрями (децентралізація, регіональний розвиток, підприємницька діяльність, судова система, бюджетна політика тощо) призвели до появи великої кількості законодавчих і нормативно-правових актів, що регулюють ті чи інші сфери життєдіяльності. Втім, кількісний прорив у законодавчому забезпеченні реформування далеко не завжди відповідає належній якості та підготовці нормативно-правових актів, також спостерігається неузгодженість з іншими законодавчими актами тощо.

Дану проблему частково вирішує експертиза законодавчих і нормативно-правових актів, однак практика показує її нерезультативність та іноді формальність, що не дає необхідних результатів забезпечення прийняття якісних законодавчих актів в

економічній сфері та не стимулює розвиток підприємництва в країні, а навпаки – створює бар'єри.

Проблемами процедури проведення експертизи законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері є такі (рис. 1).

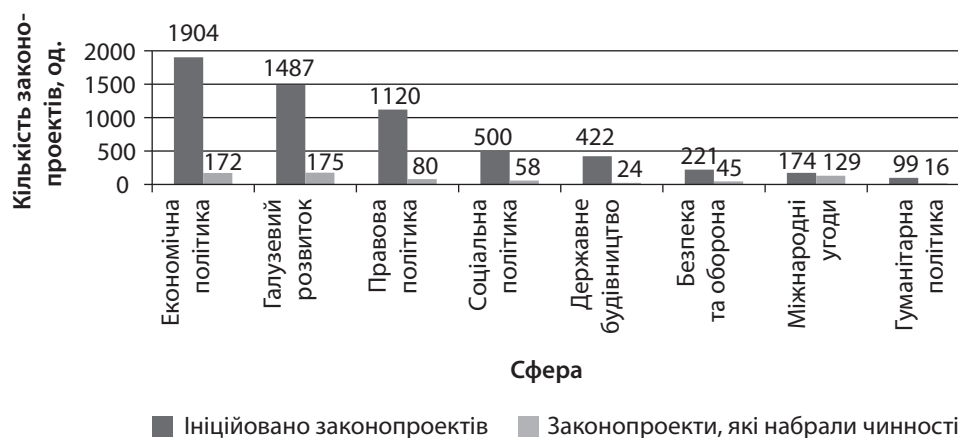

Рис. 1. Результати розгляду законопроектів у Парламенті за 2014-2017 рр. роботи Верховної Ради України [16]

Аналіз результатів розгляду законопроектів свідчить про економічну спрямованість майже половини ініційованих законопроектів, що актуалізує необхідність розробки заходів з підвищення якості розробки та процедури проведення експертизи законодавчих актів в економічній сфері.

Кількість проектів законодавчих і нормативно-правових актів переважає над їх якістю. Лише протягом 2014–2018 рр. було ініційовано 7031 законопроектів.

Не можна оминути і низький рівень продуктивності законодавчої роботи. Протягом 2014–2018 рр. серед 7031 ініційованих законопроектів лише 12% стали Законами. 41% законопроектів український парламент розглянув, але вирішив не підтримувати. Значний відсоток законопроектів, 47% від усіх зареєстрованих, Верховна Рада України ще не розглянула.

Найгіршою ситуацією характеризується законотворчість у економічній політиці, де з 2014 р. по 2017 р. із 1904 ініційованих законопроектів прийнято лише 172. Мала частка законопроектів, що стали Законами за 2014–2017 рр. в економічній політиці (лише 24,6%), свідчить про їх низьку якість та корупційні чинники при проходженні [16].

Аналіз кількості зареєстрованих у ВРУ різних скликань законодавчих ініціатив свідчить про значне зростання їх кількості та переважання законопроектів, ініційованих депутатами України. Найменша кількість законодавчих ініціатив спостерігалася за Президентом України, однак серед цих законопроектів найбільший відсоток прийнятих (81%) (рис. 2).

Вищеназвані проблеми стають реальними бар'єрами в розвитку підприємництва в Україні. «Практично всі опитування підприємців свідчать, що найпершою перешкодою для бізнесу вони вважають незрозумі-

міле та нестабільне законодавство» [3]. Так, за результатами досліджень Інституту економічних досліджень на політичних консультаціях USAID [5], опитування суб'єктів малого та середнього підприємництва відносно перешкод розвитку підприємництва показало

таке: 21% опитуваних середніх підприємств і 11,6% малих перешкодами вважають часті зміни законодавства; високе податкове навантаження – 36,2% і 40%; високий рівень корупції – 29,5% і 38,4% відповідно.

Загальні проблеми, що призводять до недієвості законодавчих та НПА:

- ✦ недієвість та неякісність законодавчих та нормативно-правових актів, що перешкоджає ефективній реалізації економічних реформ;
- ✦ порушення взаємодії між державним апаратом, бізнесом і суспільством;
- ✦ стримування надходження внутрішніх та зовнішніх інвестицій, сприяння криміналізації та тінізації економіки;
- ✦ неузгодженість законодавчих і нормативно-правових актів;
- ✦ зниження ефективності регулюючого впливу тощо.

Такі тенденції в організації процедури проведення експертизи призводять до негативних наслідків [2; 3; 5; 9; 11; 16]:

- ✦ формальний характер проведення експертиз;
- ✦ ризики неврахування всіх недоліків та негативних наслідків законопроекту;
- ✦ необов'язковість проведення важливих видів експертиз;
- ✦ збільшення корупційних ризиків;
- ✦ внесені правки в законопроекти можуть містити нові норми, що нівелюють результати попередніх експертиз;
- ✦ зниження якості проведення експертизи;
- ✦ відсутність послідовності проходження експертизи;
- ✦ відсутність критеріїв обов'язковості проходження експертизи;

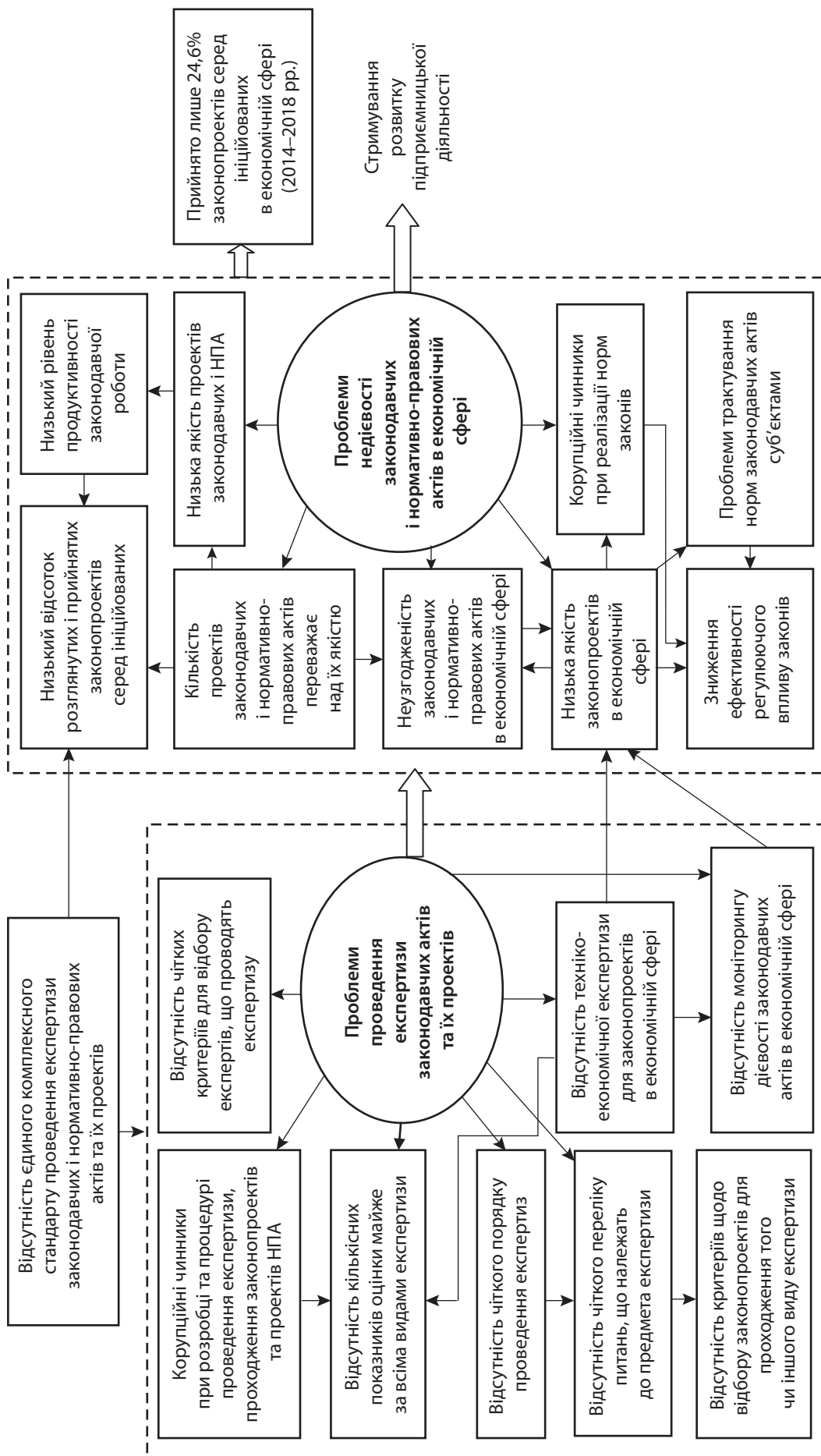

Рис. 2. Сема взаємозв'язку проблем, що призводять до недовісти законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері

- ✦ відсутність єдиного методичного підходу до проведення експертизи за різними видами;
- ✦ ризики відсутності економічної доцільності прийняття законопроекту;
- ✦ ризики неврахування інтересів суб'єктів підприємницької діяльності;
- ✦ неможливість відстежити результативність Закону для всіх зацікавлених сторін.

Напрямами вирішення проблем проведення експертизи законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері слід визначити такі:

- ✦ удосконалення процедури експертизи в процесі розробки та прийняття законодавчих і нормативно-правових актів;
- ✦ впровадження єдиного стандарту проведення експертизи законодавчих і нормативно-правових актів;
- ✦ розробка критеріїв відбору законопроектів для проведення конкретних видів експертиз та їх послідовності;
- ✦ розробка критеріїв для відбору експертів, які проводять експертизу законодавчих і нормативно-правових актів;
- ✦ уточнення процедури послідовності проведення експертиз законодавчих і нормативно-правових актів;
- ✦ обґрунтування критеріїв відбору законопроектів для проходження техніко-економічної експертизи законопроектів;
- ✦ розробка методики проведення техніко-економічної експертизи законопроектів;
- ✦ розробка методики проведення моніторингу дієвості законодавчих актів в економічній сфері.

Реалізація запропонованих напрямів організації процедури проведення експертизи законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері доцільно систематизувати за критеріями часу та відповідальними органами влади (табл. 1).

Таким чином, обґрунтування організаційно-методичного забезпечення вдосконалення процесу організації проведення експертизи законодавчих і нормативно-правових актів та їх проектів в економічній сфері дозволить:

- ✦ *по-перше*, виявити недоліки в існуючому механізмі прийняття законодавчих і нормативно-правових актів в Україні;
- ✦ *по-друге*, виявити недоліки в наявній методиці проведення експертизи законодавчих і нормативно-правових актів;
- ✦ *по-третє*, розробити науково обґрунтовану послідовність дій з удосконалення процесу організації проведення експертизи законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері;

- ✦ *по-четверте*, удосконалити процедуру прийняття законів;
- ✦ *по-п'яте*, підвищити якість законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері;
- ✦ *по-шосте*, отримати соціальний та економічний ефекти для активізації підприємницької діяльності в країні та її регіонах.

Економічним ефектом при цьому буде виступати підвищення дієвості законодавчого забезпечення підприємницької діяльності та функціонування реального сектора економіки, розробка та формування ефективної політики дерегулювання економічних відносин, спрямованої на стимулювання соціально-економічного розвитку країни та створення сприятливих умов ведення бізнесу, зниження рівня корупції.

Соціальна значущість удосконалення організації процедури проведення експертизи законодавчих актів та НПА в економічній сфері полягає в розробці заходів, спрямованих на підвищення економічної та підприємницької активності населення країни та регіонів і скорочення соціальної напруженості в суспільстві. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Фулей Т., Лукас Л., Сайц Л. Використання методики вирішення проблем для розробки та експертизи проектів нормативно-правових актів. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2013. 256 с. URL: http://academy.gov.ua/doc/mijnar_spivrob/mizhnar_proekt/pdf/psp2/metod.pdf
2. Доповідь та дорожня карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Вересень 2015 – Лютий 2016. 74 с. URL: <http://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/2016/0301RES16508/20160301RES16508.pdf>
3. Рубановський К., Ходько Н., Балдич Н., Чорний Л. Дорожня карта розвитку підприємництва в Україні: 2015–2016 роки. Київ : Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2014. 20 с.
4. Журкина Е. В. Правовая экспертиза нормативного правового акта как средство повышения эффективности законодательства: дис. ... канд. юрид. наук, М., 2009. 178 с.
5. Квартальний моніторинг перешкод у розвитку МСП : інформаційний бюлетень. 31.07.2017 р. Вип. № 6. URL: https://www.slideshare.net/IER_Kyiv/6-78531749
6. Короткова О. А. Экспертиза законопроектів и законодательных актов: теоретико-правовой аспект : дис. ... канд. юрид. наук, М. 2010. 178 с.
7. Косович В. М. Правовий моніторинг як засіб вдосконалення нормативно-правових актів в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. № 3. С. 31–44. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/03_2012/12kvmpau.pdf
8. Лозинська І. В. Правовий закон і стандарти правотворчості правової держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. № 1. С. 37–46. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/01_2011_1/livppd.pdf

Таблиця 1

Дорожня карта реалізації заходів з проведення експертизи законодавчих і нормативно-правових актів та їх проектів в економічній сфері

№ з/п	Завдання	Термін реалізації (рік/квартал)												Відповідальний орган				
		2020				2021				2022								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12					
1	Удосконалення процедури експертизи в процесі розробки та прийняття законодавчих та нормативно-правових актів																	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Інститут законодавства Верховної Ради України, наукові установи, громадські організації
2	Удосконалення методики проведення антикорупційної експертизи законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері																	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, наукові установи, громадські організації
3	Удосконалення методики проведення аналізу регуляторного впливу проектів регуляторних актів																	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Державна регуляторна служба України, наукові установи, громадські організації
4	Розробка та впровадження Методики техніко-економічного обґрунтування законопроектів в економічній сфері																	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Український союз промисловців і підприємців, наукові установи, громадські організації
5	Розробка та впровадження Моніторингу дієвості законодавчих і нормативно-правових актів в економічній сфері																	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Український союз промисловців і підприємців, наукові установи, громадські організації
6	Розробка стандарту проведення експертизи законодавчих і нормативно-правових актів та їх проектів																	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Інститут законодавства Верховної Ради України, наукові установи

9. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проєктів нормативно-правових актів» № 41 від 21.11.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00>

10. Николаев И. А., Шульга И. Е. Экономические издержки законотворчества : аналитический доклад. М., 2004. 49 с.

11. Правова експертиза нормативно-правових актів. Методичні рекомендації / Міністерство юстиції України. Київ, 2015. 16 с.

12. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів як правова категорія та наукова доктрина. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 28–32.

13. Селіванов А. Проблемні аспекти законотворчого процесу та їх відображення в рішеннях Конституційного Суду України. *Право України*. 2004. № 9. С. 34–36.

14. Стандарты экспертизы законопроектов : Руководство по применению. 2-е изд. Бишкек, 2012. 124 с. URL: https://www.undp.org/content/dam/kyrgyzstan/Publications/demgov/DGP_Law_Expertise_Standards_RUS.pdf

15. Титов Н. С. Экспертиза проектов нормативно-правовых актов: опыт, виды и стратегические перспективы. *Юридическая техника*. 2015. № 9. С. 747–753.

16. Цензор реформ. За три роки діяльності Верховної Ради було прийнято 699 законів. URL: https://reforms.censor.net.ua/news/3038667/za_try_roky_diyalnosti_verhovnoyi_rady_bulo_pryinyato_699_zakoniv_opora_infografika

REFERENCES

“Dopovid ta dorozhnia karta shchodo vnutrishnoyi reformy ta pidvyshchennia instytutsiinoi spromozhnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Veresen 2015 – Liutyi 2016” [Report and roadmap on internal reform and institutional capacity building of the Verkhovna Rada of Ukraine. September 2015 – February 2016]. <http://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf>

Fulei, T., Lukas, L., and Saits, L. “Vykorystannia metodyky vyreshennia problem dlia rozrobky ta ekspertyzy proektiv normatyvno-pravovykh aktiv” [Use of problem solving methodology for development and examination of draft legal acts]. http://academy.gov.ua/doc/mijnar_spivrob/mizhnar_proekt/pdf/psp2/metod.pdf

“Kvartalnyi monitorynh pereshkod u rozvytku MSP : informatsiinyi biuleten” [Quarterly Impediment Monitoring for SMEs: Newsletter]. 31.07.2017. https://www.slideshare.net/IER_Kyiv/6-78531749

Korotkova, O. A. “Ekspertiza zakonoproektov i zakonodatelnykh aktov: teoretiko-pravovoy aspekt” [Examination of bills and legislative acts: theoretical and legal aspect]: *dis. ... kand. yurid. nauk*, 2010.

Kosovych, V. M. “Pravovyi monitorynh yak zasib vdoskonalennia normatyvno-pravovykh aktiv v Ukraini” [Legal monitoring as a means of improving the legal acts in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna*. 2012. http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/03_2012/12kvpau.pdf

Lozynska, I. V. “Pravovyi zakon i standarty pravotvorchosti pravovoi derzhavy” [Legal law and standards of lawmaking of the rule of law]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna*. 2011. http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/01_2011_1/livppd.pdf

“Metodychni rekomendatsii shchodo provedennia pravovoi ekspertyzy proektiv normatyvno-pravovykh aktiv» no. 41 vid 21.11.2000” [“Methodical Recommendations for Legal Expertise of Draft Laws” no. 41 of 21.11.2000]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00>

Nikolayev, I. A., and Shulga, I. Ye. *Ekonomicheskiye izderzhki zakonotvorchestva : analiticheskiy doklad* [The economic costs of lawmaking: an analytical report]. Moscow, 2004.

Pravova ekspertyza normatyvno-pravovykh aktiv. Metodichni rekomendatsii [Legal examination of regulatory acts. Guidelines]. Kyiv: Ministerstvo yustytisii Ukrainy, 2015.

Rubanovskyi, K. et al. *Dorozhnia karta rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini: 2015–2016 roky* [Roadmap for entrepreneurship development in Ukraine: 2015–2016]. Kyiv: Tsentr hromadskoi ekspertyzy; Tsentr mizhnarodnoho pryvatnoho pidpriemnytstva, 2014.

Rybikova, H. V. “Pravova ekspertyza normatyvno-pravovykh aktiv yak pravova katehoriia ta naukova doktryna” [Legal examination of legal acts as a legal category and scientific doctrine]. *Yurydychnyi visnyk*, no. 4 (2013): 28–32.

“Standarty ekspertizy zakonoproektov : Rukovodstvo po primeneniyu” [Draft Examination Standards: Application Guide]. https://www.undp.org/content/dam/kyrgyzstan/Publications/demgov/DGP_Law_Expertise_Standards_RUS.pdf

Selivanov, A. “Problemni aspekty zakonotvorchoho protsesu ta yikh vidobrazhennia v rishenniakh Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy” [Problematic aspects of the legislative process and their reflection in the decisions of the Constitutional Court of Ukraine]. *Pravo Ukrainy*, no. 9 (2004): 34–36.

“Tsenzor reform. Za try roky diialnosti Verkhovnoi Rady bulo pryiniato 699 zakoniv” [Reform censor. During the three years of the Verkhovna Rada's activity, 699 laws were passed]. https://reforms.censor.net.ua/news/3038667/za_try_roky_diyalnosti_verhovnoyi_rady_bulo_pryinyato_699_zakoniv_opora_infografika

Titov, N. S. “Ekspertiza proektiv normativno-pravovykh aktov: opyt, vidy i strategicheskiye perspektivy” [Examination of draft normative legal acts: experience, types and strategic perspectives]. *Yuridicheskaya tekhnika*, no. 9 (2015): 747–753.

Zhurkina, Ye. V. “Pravovaya ekspertiza normativnogo pravovogo akta kak sredstvo povysheniya effektivnosti zakonodatelstva” [Legal examination of a normative legal act as a means of increasing the effectiveness of legislation]: *dis. ... kand. yurid. nauk*, 2009.